

Parlamentarna vladavina.

VSEBINA.

1. Abditus: Pripomba
k jugoslov. ustavi . 97
2. Dr. Fr. Veber: Mate-
rializem 100
3. Dr. Štefan Šagadin:
Parlamentarna vla-
davina 106
4. Dr. Alojz Zalokar:
Socialna medicina . 109
5. Pregled:
 - I. Socialna politika:
O posredovanju
dela v Jugoslaviji
(F. E.) 113
 - II. Gospodarstvo: H.
Pajer: Ekonomija
premoga 113
 - III. Literatura: Ernst
Friederichs: Rus-
sische Literatur-
geschichte (-ec.).
— Alfons Paquet:
Im kommunistisch.
Rußland (-ec.) . . 119
Nove knjige . . 119
 - IV. Revije: Popotnik
(ec.). — Der Kampf
(ec.) 120
 - V. Kultura: Literar.
drobtinica (Dr. L.) 120

NAŠI ≡ ZAPISKI

Mesečnik za politiko in gospodarstvo,
kulturno in socialno življenje.

Ureajo:

Dr. Dragotin Lončar, Fran Erjavec,
Albin Prepeluh.

XIII. letnik

Št. 5.

1921.

27. maj

IZ UREDNIŠTVA.

Prihodnja številka izide dne 15. junija kot dvojna številka za mesec junij in julij. Enako izide, zaradi počitnic, tudi 15. septembra dvojna številka za meseca avgust in september. P. t. naročniki in sotrudniki naj blagovolijo to upoštevati.

Uredništvo.

NAROČNIKOM.

Onim naročnikom, ki so zaostali z naročnino že dalje časa, smo poslali v zadnji številki poziv, da jo nemudoma poravnajo. Ta poziv so dobili pomotoma tudi nekateri, ki naročnino redno plačujejo. Prosimo jih s tem oproščenja.

Nekateri naročniki se pritožujejo, da dobivajo list zelo neredno. V najkrajšem času se uprava povsem preuredi in upamo, da odpravimo potem vse te nedostatke.

Uprava Naših Zapiskov
Ljubljana, poštni predal 91.

Naši Zapiski izhajajo redno vsak mesec in stanejo letno 60 K, polletno 30 K, posamezne številke so pa po 6 K. Za Ameriko stanejo celoletno 2 dolarja, za Italijo 20 lir, za Nemško Avstrijo 20 dinarjev. Naročajo se pri „Slovenski Socialni Matici“, Ljubljana, poštni predal 91. Naročnino je pošiljati upravništvu po položnicah, ki bodo po potrebi priložene. Rokopise je pošiljati najkasneje do 1. vsakega meseca na uredništvo „Naših Zapiskov“, Ljubljana, poštni predal 91; ali pa na naslov: Fran Erjavec, Ljubljana, Večna pot 1.

Za uredništvo je odgovoren Fran Erjavec. — Last in založba „Slovenske Socialne Matice“ r. z. z o. z. — Tiska tiskarna Pavliček v Kočevju.

ABDITUS:

PRIPOMBA K JUGOSLOVANSKI USTAVI.

Po nemško-francoski vojni l. 1870/71. je Bismarck ustvaril veliko zedinjeno Nemčijo. Na znotraj jo je v bistvu centraliziral in prenesel njeno težišče v Berlin. Posamezne nemške državnice so se temu upirale, zlasti Bavarska; vendar niso uspele. Nova država je kratko in malo zamenila prejšnjo severonemško zvezo. Prusija je namreč trikrat takó velika ko vse druge nemške državnice skupaj, njeno prebivalstvo dosega tri petine vse Nemčije. Posamezne države so obdržale svoje splošne pravice v resnici le, „ker jih država trpi“ (Wilson). Pruska hegemonija je iz nove zedinjene Nemčije ustvarila mogočno nacionalistično-imperialistično državno tvorbo, ki je nujno morala, prej ali slej, izzvati svetovni oboroženi konflikt. Bismarck in njegovi predhodniki l. 1848. in l. 1867. so zavrgli duh nemške zgodovine in tradicije nemškega ljudstva. Stara nemška državna ideja, utelešena v „svetem“ rimskem cesarstvu, je bila univerzalna in zató federativna. Bismarck je to etično misel nemške državne ideje povsem prezrl in je nemško edinstvo izvedel mehanično s tem, da je novi državi podstavil centralizem, najjačji politični sad liberalizma. Fr. W. Foerster pravi, da je bil Bismarck na to celó ponosen, češ „uresničile so se sanje naših dedov“. Tiste sanje — pravi dalje Foerster — so bile početek nemške zmote, ker so potvorile razvoj nemškega ljudstva in njegove edinosti v posnemanje razvoja tujstva, ker so pretvorile nemško ljudstvo, po naturi in zgodovini nagneno k raznolikostim, v uniformirano državno ljudstvo in so bolj in bolj izrivale kulturo v korist politike, ki se je oddaljevala nemškemu duhu, v kateri se je Nemečutil kakor v tuji obleki.

Predvsem je šlo stremenje nove Bismarckove Nemčije za tem, da se neprestano vojaško ojačuje in oborožuje, ter za tem, da postane nova država tudi pravna in gospodarska enota. Kompetenca države se je razširila na celotno državljansko pravo (1873). Razširil se je severonemški kazenski zakonik na vso državo, enotno se je za vso državo uredil civilni in kazenski pravni red, sodna organizacija pravnega postopka in instančna pot, dalje trgovinski zakon, menično pravo itd. Vse to zenačenje zakonov je seglo globoko v življenje nemškega ljudstva, daleč preko jurističnega torišča. Uvedba

obrtne svobode je odstranila marsikake stare gospodarske uredbe. Preuredila se je tudi politična uprava, zlasti v Prusiji sami z ureditvijo okrožij (1872).

Tako je postala centralistično organizirana država gospodar vsega javnega, a tudi zasebnega življenja na svojem teritorju. Naposled je zadela na versko in socialno gibanje in življenje svojega ljudstva.

1. V verskem pogledu. Devetnajsto stoletje je bilo preobrazujoče za katoliško cerkev. Koncil I. 1870. v Rimu je podal trdne smernice za katoliški svet. Bismarck je videl v teh smernicah nevarnost za svojega centralističnega državnega „boga“, kateremu je „centrum“, novo ustanovljena katoliška stranka v Nemčiji, pretil z razsulom. V svojem boju proti tej nevarnosti se je naslonil na tako zvane „stare katoličane“, ki niso soglašali s sklepi vaticanskega koncila in katerim je načeloval katoliški teolog Ignac pl. Döllinger. Bismarck je začel boj s katoliško cerkvijo na ta način, da je l. 1871. razpustil tako zvani katoliški oddelek v pruskem ministrstvu prosvete, ki ga je svoječasno ustanovil kralj Friderik Viljem IV. Zatem je zvezni svet na predlog bavarskega prosvetnega ministra sklenil postaviti, ki je zagrozila vsakemu duhovniku z ječo, ako bi s prižnice ali sploh pri izvajanju duhovnega poklica napadal državne oblasti ali govoril nevarno o državnih poslih. Prosvetni državni minister je postal Adalbert Falk, vodeč „kulturni boj“, kakor ga je nazval Virchov. Kulturni boj je dosegel svoj višek s tako zvanimi majskimi postavami 1873. leta. Te so cerkvi odvzemale notranjo svobodo, omogočevale izstop iz cerkve, določevale stopnjo izobrazbe cerkvenih služabnikov ter končno ustanovljale posebno državno sodišče za cerkvene zadeve. Jezuiti so bili izgnani. Odpor od strani duhovščine in ljudstva je bil sicer pasiven, a odločen. „V Kanoso ne gremo!“ je zaklical Bismarck v parlamentu in boj države se je nadaljeval z vso brezobzirnostjo in vztrajnostjo skoro vse desetletje.

2. Med tem je pruski državni „bog“ naletel že na drugega svojega nasprotnika. Socialna demokracija se je širila bolj in bolj. Pri volitvah leta 1871. je imela 102.000 glasov, leta 1877. pa že — 493.000. Njeno revolucionarno gibanje je naraščalo in je prinašalo nevarnost za — nadaljnje vojaško oboroževanje države. Nova država je namreč potrebovala vedno več vojaških kreditov, vedno več vojakov, njena nacionalistično-imperialistična tendence je šla za tem, da si nemški nacionalni kapitalizem podjarmi Evropo. Bismarck je tudi tega nasprotnika hotel uničiti, in sicer na dva načina. Prvič s tem, da nasilno, kakor katoliško cerkev, zatre novo socialno gibanje; drugič, da delavno ljudstvo potolaži z malimi darovi. Zamislil si je torej nekakšno socialno zakonodajo. Najbolje se je vznemirjal nad tistim delom socialno-demokratskega programa, ki tirja pretvoritev stoječe vojske v milico, volitev uradništva po ljudstvu in absolutno odvisnost vlade od parlamenta. Gospodarski program stranke — podružabljenje produktivnih sredstev — se mu je zdel utopističen in zato manj nevaren. Predvsem je hotel razširiti državni kazenski zakon proti osebam in spisom, ki hujskajo na razredno sovraštvo ali napadajo zakon, družino in lastnino. Končno je hotel imeti izjemni zakon, toda pruski liberalci so mu to preprečili iz

svojih načelnih razlogov. Državni zbor je bil razpuščen in v novi sestavi, v kateri so imeli konservativci in narodni liberalci večino, je sprejel izjemno postavbo „proti splošno nevarnim stremljenjem socialne demokracije“ (oktobra 1. 1878.). Ta izjemni zakon je prepovedal vsa društva, ki streme po preobratu obstoječega družabnega in državnega reda, vse takšne shode in spise ter je pooblastil vlado, najprej za dve leti, da v krajih, ki so „ogroženi“, proglasi preki sod, agitatorje policijsko nadzoruje in po svoji uvidenosti tudi izganja. Tiste dni je bil po Berlinu nabit rdeč plakat „Našim prijateljem in somišljenikom v Berlinu“, v katerem se od delavstva poslavlja 23 socialistov-voditeljev, izgnanih iz Berlina (med njimi Ignacij Auer). Tudi E. Bernstein in drugi so šli na tuje.

Boj se je nadaljeval in se je končal šele v devetdesetih letih — z blažo države!

* * *

Zgodovina se ponavlja; to je stara resnica. Ustanovila se je Jugoslavija iz treh plemen, raznolikih i po naturi svoji, i po svoji zgodovini. Treba bi bilo dogovora in sporazuma med njimi. To se je zavrlo. Gradi se velika Srbija, ne Jugoslavija. To bo imelo velike in silne posledice. Država bodi „bog“; to je geslo centralistov, ki zmagujejo in ki bodo najbrže začasno tudi zmagali. Namesto kulture, ki so si jo osvojile in zgradile posamezne plemenske skupine, stopa politika. In sicer takšna politika, ki ni domača niti Srbom, niti Hrvatom, niti Slovencem. Raznolikost v kulturi, v jeziku, v šegah, v navadah, v političnih in družabnih tradicijah — vse to se izpreminja v enotno državno uniformo. Etične ideje teh ljudstev pa se izpreminjajo v brezdušni državni paragraf.

Ustavni načrt vlade določa n. pr. v § 12. sledeče: „Osvojene in priznane vere morejo vzdrževati vezi s svojimi verskimi poglavarji tudi izven državnih mejâ, v kolikor zahtevajo to predpisi poedinih veroizpovedi. O načinu, kako se to zgodi, odloči poseben zakon.“ Nadalje: „Predstavniki ver ne smejo uporabljati svoje duhovne oblasti pri izvrševanju verskega bogoslužja ali pri spisih verskega značaja ali sicer pri izvrševanju svoje službene dolžnosti v strankarske svrhe.“

Ali je kje kak katoliški škof, ki si bo dovolil ukazovati, kako naj občuje s svojim verskim poglavarjem? Ali je kje katoliški duhovnik, ki bo na ljubo državnemu paragrafu odrekel pokorščino svojemu najvišjemu duhovnemu gospodu? — Na tisoče katoliških duhovnikov bo sedelo v ječah, kamor jih bo moral obsoditi vsak sodnik po določbah kazenskega pravnega reda na zapriseženo izpoved njihovega ovaditelja. Sodniki sami vedó, koliko „krivih“ priseg prinaša vsakdanje življenje, zlasti tudi v političnih procesih. Ali niso s temi določbami na široko odprta vrata vsem, ki nimajo morale, vsem, ki izsiljujejo, vsem, ki so željni maščevanja?

In že naslednji paragraf (13) izreka: „Zabranjeno je širiti in prodajati novine ali tiskane spise, ki vsebujejo žalitev vladarja ali članov kraljevega doma, tujih državnih poglavarjev, narodne skupščine, neposredno pozivanje

državljanov, da s silo menjajo ustavo ali državne zakone ali pa ki vsebujejo težko žaljenje javne morale.“ Prehodne določbe pa pravijo v § 138. tudi tole: „Sme se zabraniti izhajanje in širjenje listov in tiskanih spisov, ki izzivajo mržnjo proti državi kot celoti, oziroma verski ali plemenski razdor. Isto takó tudi, ako posredno pozivajo državljane, da s silo menjajo ustavo ali državne zakone sámó, ako se iz napisanega očívidno vidi, da še namerava takšno pozivanje državljanov.“

Tudi jugoslovanski državni „bog“ je naperil svoje strele proti katoliški cerkvi kot verski družbi in proti socialni revoluciji. Zgodovina se ponavlja v vseh treh primerih. I v kulturnem boju je bila končna blamaža Bismarckove Nemčije velika i v kapitalističnem pojmovanju socialnega boja delavskega razreda za osvoboditev. V tretjem primeru pa je bila Bismarckova Nemčija naravnost usodepolna in katastrofalna za ves svet . . .

* * *

Dajte državi njen pravi etični smisel, vse drugo bo navrženo. Dajte njenemu ljudstvu svobodo, to jo okrepi. Dajte jo socialno šibkim, ostala bo neomajna na veke!

*

Ljudje so slabi. § 12 in § 13 izvirata iz enega in istega načela. Povejte, kakó to, da delajo n. pr. socialisti, komunisti in katoličani tu razliko?

Jaz tega ne razumem, najmanj potem, ko sem prebral vseh teh 139 paragrafov vladne ustave, ki ne sloni niti na sporazumu niti na večini v narodu!

UNIV. DOC. DR. FRANCE VEBER:

MATERIALIZEM.

I.

BISTVO MATERIALIZMA.

c) Posamezni tipi materializma.

Kakor se vidi to že iz našega splošnega obrisa in tudi iz zgodovinskega razvoja materializma, spaja to ime skupaj celo kopico nazorov, ki spadajo stvarno narazen. Dandanes mi pa ni treba več posebej poudarjati, da mora vsako svetovno in življensko naziranje, ki naj zasluži ob enem ime znanstvenega ali vsaj ne protiznanstvenega naziranja, v prvi vrsti zadostiti postulatú ostrega razlikovanja med pojmi, ki spadajo tudi stvarno narazen. Materialisti sami temu postulatú niso zadostili — vsaj ne v zadostni meri —, zagovarjajoč hkrati celo vrsto tez, ki se medsebojno naravnost izključujejo. V znanstvenem interesu materializma samega torej je, da skušam v naslednjem na kratko še izklesati vse one posamezne tipe, ki slone v širšem pomenu besede sicer vsi na materialističnem pojmovanju sveta in življenja, a se vendar bistveno razlikujejo drug od drugega; saj more materializem le tedaj obveljati, če se vsaj eden izmed teh njegovih,

drug drugemu večkrat diametralno nasprotujočih posameznih tipov izkaže kot soglasen z brezdvomnimi izsledki moderne znanosti: v obratnem slučaju je ves materializem že v naprej le nekaka mešanica „kropa in vode“, ki more v vsakem resnem človeku vzbuditi le pomilovalen humor. Že zdaj pa morem in moram pripomniti, da mora materializem v katerikoli obliki, če sploh naj pride v poštev vsaj kot neka resna hipoteza, prebiti omejeno preizkušnjo napram znanosti v njenem celokupnem obsegu, ne pa le napram tej ali oni posamezni vedi. Razne hipoteze morejo soglašati z rezultati neke posamezne vede in vendar ob enem striktno nasprotovati točnim izsledkom kake druge posamezne vede, sicer ne radi morebitnega nasprotja med dotičnima posameznima vedama samima — takih nasprotij vsaj v principu ni in ne sme biti —, pač pa zato, ker sledi vsaka posamezna veda tudi le določenim, posameznim zakonom, ki veljajo v prvi vrsti le za njen predmet in ki jih torej ne smemo meni nič tebi nič prenašati na vse pojave sploh: tako pa more neka hipoteza, ki hoče veljati recimo za vse pojave, kljub svojemu morebitnemu najboljšemu soglašanju z neko posamezno vedo, ki raziskuje le te in te pojave in odkriva torej tudi le te in te zakone, biti vendar napačna in je vselej tedaj napačna, kadar ne soglaša ob enem z drugimi vedami, ki raziskujejo druge pojave in torej odkrivajo tudi druge zakone. Isto velja potemtakem tudi za katerokoli materialistično hipotezo, ki hoče veljati n. pr. za vsa svetovna dogajanja: tudi vsako tako hipotezo je smatrati za povsem napačno, če soglaša morda le z onimi, recimo naravoslovnimi vedami, ki raziskujejo le en, recimo fizikalni odsek tega dogajanja, a striktno nasprotuje drugim, recimo psihološkim disciplinam, ki slede zakonom druge, recimo psihološke polovice vsega dogajanja. —

1.) Mehanični materializem.

Tako zvana duševnost je v svojem pravem bistvu tudi le fizikalno materialna realnost; poleg nam znanih fizikalnih in prostorno določenih pojavov kakor kamen, voda, meso, možgani i. t. d. sploh ni nobene druge realnosti. Torej je sploh vse, kar v resnici je, podvrženo le nam znanim mehničnim zakonom, slonečim vsaj v glavnem edinole na pojmih prostornega razsega in prostornega premikanja. Mehaniki v najožjem smislu besede odgovarja kot najsplošnejša disciplina mehanika vsega svetovja, ki pozna in pripozna le kvantitativna, prostorno-dinamična določila, se naslanja zato tudi le na najeksaktnjšo vedo, namreč na matematiko kot na svojo temeljno pomožno vedo in čije ideal bo v tem hipu dosežen, ko se ji bo posrečilo, vse zakone vsega svetovnega dogajanja reducirati le na en mehničen zakon, n. pr. na zakon gravitacije. Ta nazor se naj zove mehnični materializem, ki torej duševnost z fizikalno materijo kratko in malo istoveti, smatrajoč tudi zakone tako zvane duševnosti le za zakone prostorno-dinamične mehanike. Na to stališče so se vsaj v principu bili jasno postavili že starogrški atomisti (prim. I, b).

2.) Lastnostni materializem.

Duševnost ni istovetna z fizikalno materijo samo, pač pa s svojevrstno lastnostjo te materije; kakor se materija premika, zgoščava in razkrajja, ima težo, puhti i. t. d., tako ta materija vsaj na gotovi stopnji svojega razvoja tudi čuti, zaznava, misli, čustvuje in stremi. Materija ima svoje lastnosti in eno teh njenih lastnosti tvori ravno življenje sploh in doživljanje posebej, ki stoji torej z materijo vsaj v istem razmerju kakor njeno premikanje, puhtenje, njena teža i. t. d.: materija je in ostane vsaj edina nositeljica vseh teh, med seboj še tako razlikujočih se lastnosti. Duševnost naj je torej še tako svojevrstnega značaja, kot lastnost materije se ne razlikuje bistveno od drugih materialnih lastnosti, tako da morajo nazadnje tudi zanjo veljati vsi oni zakoni, ki se tičejo materialno-fizikalnih lastnosti sploh. Ta nazor se naj zove lastnostni materializem, ki smatra torej duševnost le za svojevrstno materialno lastnost, razlikujočo se od drugih takih lastnosti kvečjemu v toliko, da pripada materiji le na gotovi stopnji njenega „razvoja“. Kakor že vemo, je ta nazor kot nekak deus ex machina služil n. pr. že senzualistu Lamettrieju.

3.) Funkcijski materializem.

Duševnost ni materija in ni nobena materialna lastnost, pač pa le svojevrsten efekt ali produkt materialno-fizikalnih procesov; špecialno naša duševnost ni istovetna ne z našim telesom sploh, ne z našimi možgani posebej, je pa vendar le neka posebna realna funkcija teh možganov, ki stoji s temi možgani v razmerju učinka napram svojemu vzroku. In čeprav se učinek na sebi more bistveno razlikovati od svojega vzroka, ostane duševnost napram materiji kot svojemu edinemu in konstantnemu pogoju vendar le pojav sekundarnega značaja, ki ga materija kot edina načelna realnost po svojih lastnih imanentnih zakonih le tu pa tam iz sebe proizvaja; potemtakem pa so in ostanejo vendar le ti materialni zakoni ob enem oni zakoni, po katerih le se nazadnje določa tudi struktura tako zvane „duševnosti“; le ker so nam ti materialni zakoni v vseh podrobnostih še neznani, se nam zdi, da gre tudi duševnosti značaj načelne realnosti z lastno zakonitostjo, ki nima nič opraviti z nobeno zgolj fizikalno-materialno zakonitostjo. Ta nazor se naj zove funkcijski materializem, ki smatra torej duševnost le za svojevrsten in stranski efekt fizikalno-materialnih procesov. K temu naziranju se je izrečno zatekla n. pr. že prosvetaška literatura 18.ega stoletja (Toland); poleg sledečega je pa to naziranje tudi dandanes malone splošno razširjeno.

4.) Energetični materializem.

Vse je energija, ničesar ni, kar bi ne bilo energija, t. j. delo ozir. vse, kar iz dela nastane ali kar se da zopet v delo izpremeniti. Delo je pa po svojem bistvu količina, ki se da eksaktno meriti kot produkt moči in pota, kar kaže n. pr. mehanična energija, znašajoča recimo 1 kgm. Razlikovati je treba razne energije, n. pr. mehanično, termično (energija toplote),

magnetično in električno, svetlobno, kemično in končno tudi duševno energijo. Vse te energije so pa podvržene istim splošnim energičnim zakonom, namreč zakonu ohranitve energije, zakonu intenzitete in zakonu disipacije.

razlivanjem
Zakon ohranitve energije: Vse svetovno dogajanje je istovetno neprestanim razlivanjem energije v energijo, pri čemer pa ostane količina dotične energije nujno in vedno ena in ista. Kjerkoli in kadarkoli izgine neki proces, povsod in vselej nastane na nekem drugem mestu neki drug proces, pri čemer ostane energija prvega procesa količinsko enaka energiji zadnjega procesa, naj se vrši potem dotično razkrajanje na katerikoli način, naprej ali nazaj, neposredno ali po posredujočih činiteljih, v tem ali onem času i. t. d. Vse svetovno dogajanje sloni sicer na vednem medsebojnem menjavanju energij najraznejših vrst; toda količina celokupne svetovne energije, t. j. mehničnega dela ali pa sposobnosti za tako delo ostane vedno ena in ista. Veljavnost tega načela za vse fizikalno dogajanje so vsaj v principu, kakor znano, dokazali od raznih vidikov že J. R. Mayer (1842—1845), J. P. Joule (1843), H. Helmholtz (1847), tudi Sadi Carnot (1824) in P. Clausius (1850).

Zakon intenzitete: Vsaki energiji pripada še gotova „intenziteta“, ki je n. pr. pri termični energiji istovetna z dotično večjo ali manjšo stopnjo toplote. Te intenzitete vsake energije se tiče poseben, od zakona ohranitve energije na sebi različen zakon, ki ga je že G. Helm (1887) takole formuliral: „Vsaka energija neke vrste stremi, da preide iz mest, na katerih ji pripada višja intenziteta, na mesta nižje intenzitete. Zove se sproščena, kadar lahko sledi temu stremljenju.“ Pri termični energiji se kaže ta zakonitost n. pr. v tem, da prehaja toplota vročih objektov, če jih združimo s hladnejšimi, tako dolgo na te zadnje, dokler ne izginejo vse toplotne diference. Z omenjeno razliko med „sproščeno“ ali „prosto“ in „vezano“ ali „mirujočo“ energijo pa stoji v najožji zvezi tretji energetični zakon, namreč Ostwaldov

Zakon disipacije: Čeprav je vse dogajanje le spreminjanje raznih energij, se vendar nikdar ne spremeni vsa energija v drugo, ker se nekaj te energije pretvori vselej ravno v toploto, kar kažejo pojavi pri drgnjenju, pritisku i. t. d. Ker pa ima toplota v posebni meri nepremagljivo tendenco po razsipanju (disipaciji) samega sebe in s tem ob enem po izenačenju temperaturnih razlik, sledi zdaj že iz zgorajšnjega zakona, da prehajajo vse obstoječe energije vedno v večji meri v toploto, ki vedno bolj izenačuje vse njihove intenzitetne razlike. S končnim izenačenjem teh razlik neha za vselej tudi ves svetovni proces, čigar zadnji smisel je torej ta, da ostane sicer količina celokupne energije vedno ista, da pa količina proste (delazmožne) energije konstantno in neizogibno pojema. S tem je po Ostwaldu razložena tudi faktična enosmernost vsega dogajanja, kažoča se n. pr. v staranju in umiranju vsakega živega bitja in neznana še „klasični“ mehaniki Galileja in Newtona, ki ji je tuj pomen časa in po kateri se da principialno vsak dogodek obrniti. —

Ker je tudi duševnost le energija poleg drugih energij, je tudi duševnost podvržena omenjenim splošnim energetičnim zakonom, kar dokazuje neposredno še izkušnje kakor da leži vzrok duševne utrujenosti v preveliki oddaji ostalih energij (n. pr. v obliki telesnega dela), da se čisto duševna utrujenost da poravnati po dovozu hrane, t. j. kemičnih energij, da duševnost po preveliki oddaji n. pr. mehanične energije malone izginja (utrujen popotnik dela zadnje korake skoro nezavestno) i. t. d. „Ker se niti najmanjša duševna prikazen ne javlja brez energetičnih transformacij, je nezogiben sklep, da so tudi duševni procesi . . . energetični fenomeni.“ Tudi duševnost je torej le posebna energija, namreč „živčna energija“ (Nervenenergie), ki je tudi podvržena gori omenjenim splošnim energetičnim zakonom. Ta duševna energija se nahaja v možganih in živcih, ki jo po omenjenih energetičnih zakonih producirajo in razvijajo naprej. „Kakor duševno delo v možganih nastane, tako v njih in živcih zopet izgine, t. j. se spremeni v druge oblike, najbrž v toploto.“ —

Potemtakem pa zopet ne smemo smatrati duševnosti za neko lastno načelno realnost; prepad med duševnostjo in fizikalnim svetom je le dozdeven, de facto pa veljajo za „oba sveta“ isti, namreč splošni energetični zakoni. Ta nazor se naj zove energetični materializem, ki smatra torej duševnost za energijo poleg drugih energij brez vsake specifično lastne zakonitosti; razvil ga je znani kemik Wilhelm Ostwald.

5.) Materialistični indiferentizem.

Duševnost ni materija in materialna lastnost ni produkt materije in tudi ne kaka posebna energija, temveč le neka zgolj postranska prikazen (epiphaenomenon, Begleiterscheinung), ki je od fizikalno-fizioloških procesov le funkcionalno odvisna, a sicer na sebi brez vsakega pomena bodisi za znanost bodisi za katerokoli zgolj praktično vprašanje. Radi omenjene matematično-funkcionalne odvisnosti te „prikazni“ od fizikalno-fizioloških procesov nam v vsakem pogledu popolnoma zadoščajo tudi le zakoni teh zadnjih: da, ta odvisnost že v naprej izključuje vsako samostojno zakonitost tako zvane „duševnosti“. Torej more v resnici tudi „psihologija“ biti le — fiziologija, vsaka druga psihologija, ki hoče biti še neka veda poleg fiziologije, je pa le kup praznih besed, s katero se more dandanes pečati le še kak „brezplodnim špekulacijam“ udani „filozof“, ki hoče druge in prave znanstvenike, kojih pozitivno delo ne dopušča več nobenih nadaljnjih drugih razmotrivanj, vendar še nadkriliti s svojimi neprestanimi vprašanji po „zadnjem bistvu“ odnosnih pojavov, dohajajoč na ta način do nekih „najglobljih problemov“ ravno tam in le tam, kjer sploh ni več nobenih problemov, ki bi mogli zainteresirati resno in eksaktno mislečega človeka. Ta nazor se naj zove materialistični indiferentizem, ki torej vse duševne pojave kratko in malo ignorira. Pripomnim, da se vsaj praktično oklepa tega naziranja veliko število še dandanašnjih in sicer gotovo najresnejših mislecev iz nefilozofskega tabora, osobito pa v medicinskih krogih; ravno tako še pripomnim že zdaj, da ima ravno to naziranje prav gotovo

vsaj to dobro stran zase, da zahteva najmanj intelektualnega truda od strani onega, ki ga zastopa.

6.) Etično-socialni materializem.

Naj bo duševnost karkoli, eno je jasno: duševnost vsake še tako visoke stopnje le z občutki pričinja in ravnotako zopet z občutki izginja. Občutki in z le-temi neposredno zvezana čustva prijetnosti in neprijetnosti so torej edina načelna duševnost, s katero tudi vsaka tako zvana „višja“ duševnost kakor se kaže n. pr. v znanosti, umetnosti in religiji, nastaja in propada in sicer tudi v tem smislu, da zavisi tudi oblika in vsebina te „višje“ duševnosti le od omenjene tako zvane nižje in najnižje duševnosti, ne pa narobe. Vzporedno s tem se tudi ne sme govoriti o nikaki lastni zakonitosti „višje“ duševnosti, n. pr. znanstvenega mišljenja ali pa umetniškega, etičnega in religioznega čustvovanja in sicer kratko in malo zato ne, ker je vsa ta „višja“ duševnost le svojevrsten kompleks „najnižjih“ občutkov in z le-temi spojenih „najnižjih“ čustev, tako da izvira tudi vsaka zakonitost katerekoli „višje“ duševnosti le iz zakonitosti odnose „nižje“ in „najnižje“ duševnosti. Z drugimi besedami: velja le psihologija senzualizma, ki izvaja vso duševnost v vsakem pogledu le iz najprimitivnejših občutkov in le njim odgovarjajočih čustev (prim. st. 54 s). Glede na psihološko strukturo družbe pa to nič drugega ne pomenja, nego da določajo katerokoli še tako „visoko“ duševnost te družbe le njeni gospodarsko-tehnični odnošaji, ozir. da velja vsaj že svoj čas razvit sociološki argument materializma (prim. st. 32 s). Ta nazor se naj zove etično-socialni materializem, ki pušča torej popolnoma odprto vprašanje po razmerju med duševnostjo in neduševnostjo, a zato proglašča in mora proglaščati zakone tako zvane najnižje duševnosti za zakone duševnosti sploh. Umljivo je, da se ta materializem rad veže s kakim poprej omenjenih tipov, vendar pa zanj to ni neobhodno potrebno: etično-socialni materialist more biti tudi človek, ki odreka fizikalni materiji vsako realnost. Brezpogojno pa predpostavlja ta materializem veljavnost omenjene senzualistične psihologije, kar bodi že zdaj omenjeno napram vsem onim, ki še dandanes menijo, da sta znanstvena očeta tega materializma, namreč K. Marx in Fr. Engels, njegovo veljavnost ob enem za vse čase nepobitno dokazala: ves ta materializem s starim in modernim senzualizmom nujno stoji in pade, česar se niti Marx niti Engels nista v dovoljni meri zavedala.

7.) Metodološki materializem.

Naj bo duševnost karkoli, tam, kjer v vsakem pogledu shajamo z navadnimi fizikalnimi zakoni, tam odpade že v naprej vsako upoštevanje katerihkoli nefizikalnih, t. j. duševnih zakonitosti. Saj je s tem vendar le z drugimi besedami izrečeno temeljno načelo znanstvene metodike, ki odločno prepoveduje vsako vmešavanje nekih tujih x-o v tam, kjer more znanstvenik eksaktno operirati že s količinami, ki mu jih daje na roko že poprišče njegovega lastnega dela. Glede na naravoslovje (vštevši bio-

logijo) se to nič drugega ne pravi, nego da mora vsak naravoslovec pri svojem delu upoštevati tudi le „naravoslovne“ vidike in zavračati vsako drugo recimo psihološko razlago svojih pojavov. Znano je tudi, da ima naravoslovje (vštevši biologijo) le temu načelu zahvaljevati vse svoje uspehe. Ta nazor se naj zove metodologični materializem, ki pa sploh ni več noben „materializem“, temveč načelo, ki mora v resnici veljati za vsakega resnega človeka, ki mu ni tuj duh moderne znanosti. „Materialistično“ postaja to načelo le tedaj, kadar kdo v smislu svoj čas omenjenega metodologičnega argumenta materializma (prim. str. 30 s) sklepa, da torej sploh ni nikake samosvoje duševnosti. Ta sklep pa nima ničesar opraviti z omenjenim načelom, ki velja kakor za naravoslovje na eni, tako za psihologijo na drugi strani, o čemer govorim podrobneje še pozneje. — (Dalje prihodnjič.)

Literatura k posameznim tipom materializma:

Adickes: Kant contra Haeckel, Berlin 1901/1906.

Busse: Geist und Körper, Leib und Seele, Leipzig 1903.

Masaryk: Die philosophischen und sociologischen Grundlagen des Marxismus, Wien 1899.

Klinke Fr. S. J.: Der Monismus und seine philosophischen Grundlagen, Freiburg 1911.

Veber Fr.: Uvod v filozofijo, Ljubljana 1921 (kjer je podrobno orisan tudi omenjeni energetični materializem).

Op. Sicer pa glede tega odstavka ni posebne literature, temveč spada semkaj malone vsak spis, ki razpravlja o materializmu, bodisi le historično, ali pa tudi sistematično-kritično.

DR. ŠTEFAN SÁGADIN.

PARLAMENTARNA VLADAVINA.¹

I.

BISTVO PARLAMENTARNE VLADAVINE.

Pod parlamentarno vladavino se v državnopravni vedi navadno razumeva tisti tip vladavine, kjer se vlada sestavlja v soglasju s parlamentarno večino in mora odstopiti v momentu, ko tega soglasja ni, kjer se torej program vlade ravna po programu tiste stranke odnosno tistih strank, ki tvorijo v parlamentu večino. V glavnem je to en način odnošaja med eksekutivo in legislativo. Ta odnošaj je os moderne države, od njega dobiva država svoj individualni značaj. Po načinu tega odnošaja delijo se države v ustavne monarhije, države s sistemom popolne razdelitve oblasti (primer: Zedinjene države Severne Amerike), države s sistemom odvisne eksekutive (Švica) in države s parlamentarnim režimom.

Parlamentarni sistem je usvojen danes skoro v vseh evropskih državah in izgleda, da je ta sistem za zdaj končna točka v evoluciji države. Radi

¹ Problem parlamentarizma spada med najaktualnejše probleme moderne države. Razprava, ki jo prinašamo, je izšla v 22. številki Jugoslavenske Obnove-Njive v cirilici. Ker Slovencem dela čitanje cirilice težkoče, prinašamo razpravo v slovenskem jeziku.

tega se pojavljajo v najnovejši državnopravni književnosti nove študije tega sistema, deloma monografije, deloma v zvezi s problemi, katerih rešitev nalaga izid svetovne vojne za ureditev novo nastalih in preureditev starih držav.

V nastopnem se hoče dati² kratka slika parlamentarne vladavine, izluščiti jedro njenega bistva in pokazati, v kakem odnošaju stoji parlamentarna vladavina proti monarhiji in proti sistemu dveh zbornic.

Izhodišče za pojmovno razmejitev mora biti razvoj parlamentarne vladavine na Angleškem. Angleška je zibelka parlamentarizma sploh, za to se iz angleškega vzora izvajajo vse bistvene pojmovne sestavine parlamentarne vladavine.

V dobi Stuartov se izvojuje boj med krono in parlamentom za premoč, ki konča z zmago parlamenta. Kralj pobegne (1688), parlament pa prenese krono na Oranjevce. S tem se bistveno predrugači angleška monarhija: Kralj ni več suveren države, ampak samo še njen organ. Nastane nova maksima: kraljevi ministri so parlamentu politično odgovorni in morejo ostati v svojem položaju samo tako dolgo, dokler uživajo zaupanje parlamenta. Avtoriteta krone je zmanjšana, njena iniciativa preprečena. To je že eden od bistvenih elementov parlamentarne vladavine, parlamentarni režim v svoji integralni obliki pa še to ni. Sestava parlamenta namreč še ni taka, da bi se mogel opravičeno imenovati predstavitelj naroda, reprezentant narodne volje. To še v veliki meri omogočuje, da ostane vodstvo politike v rokah krone (Jurij III.). Parlamentarni režim je tu, toda še v rudimentarni obliki.

Vendar se že začne pojavljati nov činitelj, kateremu poznej, v dovršeni parlamentarni vladavini, pripada glavna, odločilna vloga, to je narod. Najprej v obliki javnega mnenja, ki podpira Pitta v večletnem boju z nasprotno mu koalicijo v zbornici komun, da jo končno izruši. Toda javno mnenje še ni organizirano, narod ne deluje po posebnemu organu, ampak samo posredno, vplivajoč na člane parlamenta. Še le z razširjenjem volilne pravice 1832. leta, ki se doseže pod pritiskom nove teorije o volilni pravici, doktrine o narodni suverenosti, dobi narod pravico, da se organizira v volilno telo, katero bi odgovarjalo obstoječim mišljenjem v narodu in zaradi tega uživalo večjo avtoriteto.

Organ naroda, volilno telo, dobi odrejeno obliko.

To ima prvo za posledico, da se zmanjša avtoriteta in vpliv krone. Druga posledica je, da postane parlament gospodar situacije, da dobi supremacijo v javnem življenju.

Narod, organiziran v volilno telo, res da parlamentu svoj značaj, toda samo to. Čim je parlament izvoljen, preide na njega vodstvo, in sicer za vso dobo, dokler traja njegov mandat. Vlada se dogovarja samo s parlamentom, in zadostno je, da uživa njegovo zaupanje. Parlament se

² Z oslonom na monografiji: Redslob, Die parlamentarische Regierung in ihrer wahren und in ihrer unechten Form, Tübingen, 1918. Piloty, Das parlamentarische System, Berlin, 1917.

smatra za neomejenega reprezentanta naroda. Vpliv naroda se pojavlja samo v volilnem pravu. Za to dobo ima še popolno veljavo karakteristika, ki jo je o Angležih izrazil Rousseau: Angleški narod misli, da je svoboden, toda je v zmoti: on je svoboden samo, ko voli parlament; ko so volitve izvršene, je suženj in nič drugega!

To je drugi štadij v razvoju parlamentarnega režima na Angleškem, toda ne poslednji. Še le, ko se v volilnih reformah leta 1867. in 1884. uvede, četudi ne po obliki, vendar v bistvu, splošna volilna pravica in s tem konstituirana narod kot redni organ države, dobi parlamentarna vladavina svojo definitivno obliko. Ta obstoji v tem, da preide politična suverenost države od parlamenta na volilno telo, na narod. Tisti, ki odločuje o velikih vprašanih politike in o usodi vlade, ni več zbornica komun, ampak to je volilno telo, to so volilci. Parlament ni več neodvisna oblast z avtonomno voljo, ampak samo slika volilnega tela, samo začasni tolmač njegove volje, ki dobiva samo od njega svojo avtoriteto. Vlada ni več odvisna od parlamenta, ampak od volilcev. Važni politični govori, ki so odločilnega pomena za politiko države, se ne govore več v parlamentu, ampak pred narodom. Prvi primer da Gladstone leta 1868. Vlada odstopi, če propade pri volitvah; ne čaka, da dobi v parlamentu nezaupnico. Za vlado je važno samo, da ima zaupanje naroda, organiziranega v volilnem telu; zaupanje parlamenta stopa v ozadje. Kako daleč to gre, se vidi iz zgleda, ki ga je dal l. 1905. Balfour. Ko je njegova stranka propadla samo v nekaterih, delnih voliščih, se je on umaknil, sklepajoč iz tega, da njegov kabinet ne uživa več zaupanje naroda, med tem ko je nekoliko mesecev poprej vkljub temu, da je bil preglasovan v parlamentu, ostal na vladi. Parlamentu se ni uklonil, narodu se podvrže.

Iz tega se je razvilo običajno pravo: usoda vlade se odločuje samo na volišču, ne pa v skupščini. Vsaka prememba vlade ima neobhodno posledico apel na narod. Poraz v skupščini ima za posledico: ali da vlada razpusti skupščino, ako je mnenja, da ima volilce na svoji strani, ali pa da odstopi in napravi prostor drugi vladi, ki pa zopet mora razpustiti skupščino, da bi na volišču dobila dokaz, uživa li zaupanje naroda.

Kot končna posledica, tako rekoč dovršenje parlamentarnega režima, pride še to: Ako je narod suveren, ne pa parlament, tedaj more parlament reševati samo stvari, ki so bile predmet diskusije pri poslednjih volitvah. Narod zahteva, da se o vsaki važni stvari, če se pojavi potreba sklepanja o njej v dobi skupščinske periode, vpraša in v to svrhu razpusti skupščina.

To je v glavnih črtah slika parlamentarne vladavine, kakor jo vidimo danes na Angleškem. Da v posameznostih seveda najdemo še razne nijanse, finese, razlikosti, ni potrebno posebej naglašati. V političnem življenju ne gre vse po naprej določenih potih, v političnih borbah so zmage in porazi, napredek in reakcije. Ako je mogoče iz razmerno kratke dobe razvoja političnega življenja enega naroda in ene države izvajati pravec tega razvoja in utrjenih idej, tedaj se to more storiti samo v velikih konturah.

(Dalje prihodnjič.)

SOCIALNA MEDICINA.

(Konec.)

Za sedaj obstoja največja nevarnost v tem, da se socialni medicinec v praksi pretvori v površnega, z dnevnimi gesli delujočega politika. Zapeljivo je posebno v današnjih časih, v katerih posebno bujno poganjajo različne socialne ideje, žeti politične lavorike s pomočjo socialno-medicinskih fraz. Socialnim medicincem so nasprotniki že pogosto očitali, da so politični kričachi, v novejšem času je Graßberger¹ odločno nastopil proti političnemu pretiravanju nekaterih socialnih medicincev. Ti očitki so neosnovani in neumestni, ako socialni medicinec stopa z dobro podprtimi socialno-medicinskimi idejami v politično javnost in s tem pomaga teoretičnim rezultatom do plodovitega praktičnega razmaha. Površnost in frazerstvo bosta pa itak našla stroge kritike.

Socialna medicina kot znanost se ne more in ne sme spuščati v dnevno politično vrvenje. Zanja mora politika oštati samo predmet njenega znanstvenega študija. Socialna medicina more dati le teoretično podlago za uveljavljanje svojih rezultatov po dobri socialno-zdravstveni politiki. Ta stroga ločitev je potrebna, da se na eni strani znanost ne prevrže v politiko in da na drugi strani politika ne izkorišča znanosti.

Vzorni primeri, kako naj se obravnavajo vprašanja socialno-zdravstvene politike, so članki profesorja Jovanović-Batuta², idealnega borca za preporod medicine, ki so izhajali v Glasniku ministrstva narodnega zdravja, št. 1—6, in že citirana brošura dr. Andreja Štamparja.

III.

Socialna medicina, ozir. socialna higiena si je že na mnogih medicinskih fakultetah priborila priznanje kot samostojna panoga medicinske znanosti, slično kakor se je uveljavila s Pettenhoferjem splošna higiena pred približno 60. leti.

S tem pa njena naloga še ni dovršena. Tudi ostale panoge medicinske znanosti se morajo pod njenim vplivom živahneje zanimati za socialna vprašanja — ljudsko zdravje; žal, so še rare ave juristi, ki bi v zakonodajo spravili sveže, dragocene pridobitve socialno-medicinskega študija. Obrča pa se že na bolje. Posebno v našem času, razdrtem in razoranem v socialnem in zdravstvenem pogledu, utegne socialna medicina doseči več priznanja in več praktičnega upoštevanja.

¹ Wiener klinische Wochenschrift, 1920.

² Dr. M. Jovanović-Batut: Glavni pravci naše zdravstvene politike. Glasnik ministrstva narodnega zdravja, št. 1—6.

šanja sodobne družbe. Ni mogoče, da bi medicina, ki stoji neprestano v najožjem kontaktu s človeškim življenjem, ki iz življenja črpa svoje znanje in ki na življenje vpliva s svojimi rezultati, ostala tuja socialnemu gibanju, prezirala socialne pojave in ne uravnavala po socialnih smereh človeške družbe.

Sicer klinična medicina nikdar ni zanemarjala socialne strani človeškega življenja, vendar njen interes za socialne vplive ni bil nikoli posebno močan. Vzrok temu tiči v tem, da je bil predmet njenih študij vedno več ali manj samo posameznik, da je bila več ali manj samo individualna. Ko se je pričela doba socialnega zavarovanja, je morala medicina začeti zapostavljati individualnost, vsaj v praksi, pozneje pa se je morala začeti še intenzivneje baviti s socialnimi vprašanji, ker so v vseh njenih strokah pridobile na vplivu socialno-medicinske težnje.

Na 86. zboru nemških naravoslovcev in zdravnikov v septembru 1920. je socialni medicinec M. Hirsch³ nastopil z zahtevo, da se klinični poduk ginekologije izpopolni s socialno ginekologijo, češ, da tudi porodništvo in ginekologija ne moreta več pogrešati socioloških rezultatov, s katerimi prihaja zdravniški praktik vedno v dotiko. Ginekologija naj se predava kot socialna ginekologija.

V tej formuli je zahteva pretirana. Ginekologija se nikdar ni predavala kot bakteriološka ali kemična ginekologija. Bakteriologija, kemija in nekatere druge stroke so bile vedno le pomožne znanosti pri ginekologiji. Res je, da se je ginekologija sedaj bolj ozirala na bakteriologijo, drugič na kemijo, tretjič zopet na mehaniko; toda vedno je ostala ginekologija in vse druge stroke so ji bile podrejene. Ravno tako je s sociologijo v ginekologiji. Socialne znanosti naj bodo ginekologiji v pomoč in sicer v veliko izdatnejši in večji meri nego doslej. Poleg bakteriologije, kemije etc. morajo stopiti tudi socialne znanosti v krog ginekoloških pomožnih strok. Za modernega zdravnika mora biti ginekologija ravno tako krnjava brez upoštevanja socioloških pridobitev, kakor bi bila krnjava, ako bi se ne brigala za bakteriologijo.

Plodovitost ženske, nosečnost, sterilnost, seksualnost, abortus, porod: vse to so pojavi, ki niso nič manj važni v socialnem pogledu kakor v individualnem. Študirati in obravnavati jih je torej treba ravno tako s stališča individua kot s stališča družbe. V tem smislu je ginekologija v resnici eminentno socialna paŋoga medicine. V tem oziru bi jo lahko stavil v isto vrsto s pediatrijo.

Z isto upravičenostjo kot o socialni ginekologiji lahko govorimo tudi o socialni pediatriji in lahko bi govorili tudi o socialni nevrologiji, socialni venerologiji itd. Eno pa ostane pri vsem tem jasno in gotovo, in sicer to, da morajo vse te stroke računati s socialnimi pojavi, z družabnim in ekonomskim stališčeim, ako nočejo ostati enostranske, polovičarske.

Velika zasluga socialne medicine je, da si pridobiva to spoznanje vedno več veljave in da se s pomočjo socialnih znanosti poraja v vseh strokah

³ Archiv für Frauenkunde und Eugenetik. Bd. 6.

medicine vedno več dobrih rezultatov, prav tako kakor so se v zadnjih desetletjih s pomočjo bakteriologije obogatile in poživile skoro vse panoge medicinske znanosti.

Če je res, kar trdi Žmavc⁴, da namreč „zdravniška veda določa smer narodnega in svetovnega gospodarstva, dava veliki pomen in celotni načrt vsemu posvetnemu življenju, spojuje vse vrste razdeljenega prosvetnega dela v harmonično celoto“, potem je gotovo, da se mora medicina v dosego tako ogromnega cilja mnogo intenzivneje poprijeti socialnih znanosti nego se je doslej.

Poleg naravoslovske znanosti tudi socialne: v tem znamenju se medicina preraja.

Socialno usmerjena medicina zahteva nujno, da se preosnuje tudi zdravniški stan v smislu njenih teoretičnih metod in njenega praktičnega delovanja. Kako naj se to zgodi, o tem je danes še težko kaj definitivnega reči. Že dlje časa se v vseh kulturnih državah razpravlja o poddržavljenju zdravniškega stanu, v novejšem času se govori tudi o socializaciji. Vendar še nikjer ni ta misel toliko dozorela, da bi jo bilo mogoče v praksi izvesti. Težkoče so večinoma v psiholoških momentih zdravnikov in bolnikov, se nahajajo v človeškem individualističnem razmerju med bolnikom in zdravnikom. Bolnik in zdravnik si stojita nasproti vedno kot človeka. Individualni egoizem bolnika zahteva od zdravnika individualnega lečenja, išče v zdravniku onih psiholoških kvalit, katere so primerne njegovi naravi. Naravno in razumljivo je, da bolnik vedno išče zdravnika, kateremu se more zaupati kot človek človeku in da pri tem bolj sodi s svojim srcem nego s svojim razumom. Bolnik pogosto ali pa skoro redno uboga nekak instinkt ter tako izbira zdravnika, ne da bi se posebno brigal za njegovo strokovno znanje. V tem psihološkem dejstvu so utemeljene velikanske prakse „kurpfußerjev“. Razmerje med zdravnikom kot uradnikom in bolnikom ne more nikdar doseči one intimnosti, onega duševnega razpoloženja in tiste sugestivne sile, ki je velik faktor v individualni terapiji. Preko najelementarnejših človeških duševnih lastnosti si ne bo mogla medicina v praksi nikdar povzdigniti, temveč bo morala z njimi vedno, tudi v daljni bodočnosti, računati. Zdravnik, kakor ga je karikiral Molière, bo ostal stalna figura na pozorišču človeškega življenja. Individualna medicina, računajoča s človekom-individuom, ostane tudi za prihodnje čase. Podržavljenje zdravniškega stanu bi moglo le s silo odpraviti individualizem, to pa bi bila večja nesreča kot sreča. Najbrž bi se nasilno izvedeni sistem poddržavljenja zdravnikov v najkrajšem času razbil ob odporu večno delujočih elementarnih psiholoških sil človeka.

Poleg psiholoških momentov govori proti poddržavljenju zdravniškega stanu tudi še mnogo razlogov, izhajajočih iz sedanje socialne strukture in iz današnjih ekonomskih prilik. O vsem tem tu ne morem obširneje raz-

⁴ J. Žmavc: Zdravilstvo in rešitev socialnih vprašanj.
Liječnički vijesnik, god. 42., br. 5.

pravljati. Zadostuje naj, da večina zdravnikov — med njimi najradikalnejši socialni medicinci — odklanjajo splošno poddržavljenje zdravniškega stanu (Teleky, Pick, Štampar, Ivanič i. dr.). Štampar⁵ mora priznavati: „da kod nas sada ne bi bilo uspjeha sa socijalizacijom liječničke službe. Faktori, koji o njezinom ispravnom sprovođenju odločuju takovi su, da bi od nje bilo više štete nego koristi.“

Sicer pa se vriva vprašanje, ali socialna medicina v resnici zahteva poddržavljenje vsega zdravniškega stanu?

Kdor pravilno razume bistvo in vsebino socialne medicine, mora odgovoriti na to vprašanje z odločnim: ne. Kakor sem poprej pojasnil, socialna medicina ne negira klinične medicine in ne zametuje individualne terapije, temveč tvori le obogatitev vseh ostalih medicinskih panog. V njej ne smemo gledati negacije, marveč izpopolnitev. Le pretirana enostranost in zagrizenost, ki se pa kaj rada pojavljata v takih novih smereh, moreta smatrati socialno medicino za alfa in omega vse medicinske znanosti.

Socialna medicina priznava individualno terapijo, torej mora priznavati tudi oni del zdravniškega stanu, ki se peča z individualno medicino in terapijo. S tem je ob enem že rečeno, da nikakor ni v smislu socialne medicine, ako se zahteva, da se poddržavi ves zdravniški stan. Pač pa je nujno potrebno, da se posveti mnogo večje število zdravnikov nego doslej praktičnemu delu, ki ga nalaga študij socialne medicine. In ta del zdravnikov mora stati v službi družbe, mora biti od družbe plačan — mora biti poddržavljen. Kakor vse kaže, bo ta del zdravnikov številnejši nego oni, ki se peča z individualno terapijo; kajti naloge, katere postavlja socialno pojmovanje medicine, se množijo od dne do dne.

Poddržavljenje zdravnikov se bo v bližnji bodočnosti vršilo polagoma, od stopnje do stopnje, in sicer v toliki meri, kakor bodo zahtevali socialno-zdravstveni interesi. Čim večje bodo socialne potrebe, tem večje postane število zdravnikov-uradnikov.

Socialistične stranke imajo od Bebela sem v svojih programih zahtevo po socializaciji zdravstva, ozir. po poddržavljenju zdravnikov. Tako v teoriji. V praksi pa doslej socialisti nikoli niso poskušali neutegoma uvesti nov sistem, temveč so stopali korakoma in so pomagali do delne socializacije le v toliko, v kolikor se je širil krog socialnega zavarovanja in v kolikor je državna uprava v smislu socialnih teženj rabila več zdravniških uradnikov. Tudi skrajni komunizem ni mogel izvesti popolne socializacije zdravstva, četudi je, kakor na pr. v Rusiji, dobil v roke vso politično moč.

V smislu socialne medicine, ki stoji na meji med medicino in socialnimi znanostmi, je pač to, da se poleg zdravnikov bavijo z njo tudi drugi stanovi. Moderni sociologi, juristi, nacionalni ekonomisti se morajo seznanjiti s socialno-medicinskimi materijami. Ta zahteva ni še našla dovolj odmeva; žal, so še redki nacionalni ekonomisti, ki bi poznali največji svetovni kapital

⁵ Dr. A. Štampar: O socijalizaciji liječničke službe. Glasnik ministarstva narodnega zdravja, št. 4.

PREGLED.

SOCIALNA POLITIKA.

O posredovanju dela v Jugoslaviji. Preskrba dela je izmed najvažnejših dolžnostih socialne politike, kajti baš brezposelnost je vir pretežni večini socialnih kalamitet. Če ima človek delo in zaslužek, je s tem že rešeno zanj najglavnejše vprašanje in vse druge pagnoge socialnega skrbstva imajo le še namen, da mu položaj izboljšajo. Popolnoma naravno je tedaj, če so v socialni politiki najnaprednejše države, to so grmanske, posvetile baš tej pagnogi veliko pažnjo. Imeli smo tako že pred vojno na Angleškem vzorno organizirano državno posredovanje dela, na Nemškem pa komunalno, ki jo pa sedaj tudi tu prevzame v svoje roke država.

Pri nas nismo imeli storjenega ob prevratu v tem oziru ničesar; zato je bilo vsekakor pozdravljati ukrep tedanje deželne vlade za Slovenijo, ki je ustanovila že drugi mesec po svojem nastopu v to svrhu poseben urad, to je „Državno posredovalnico za delo“. Eksistenčno upravičenost tega urada dokazuje najbolj njegov promet, ki je od prvega dne obstanka zelo velik, kar bomo videli še spodaj. Po vzoru tega urada so se osnovali potem v letu 1919. podobni uradi še v Belgradu za Srbijo, v Sarajevu za Bosno in v Zagrebu za Hrvaško, ki pa ne poslujejo niti od daleč tako, kakor oni v Sloveniji. V preteklem letu izkazujejo ti uradi naslednji promet in naslednje uspehe:

Posredovalnica v	Skupni pro- met strank	Od teh je bilo		Izvršenih posredo- vanj
		deloda- jalcev	deloje- malcev	
Sloveniji . . .	28 518	12.766	15.752	7.820
Srbiji	5.371	1.095	4.276	835
Bosni	1.329	380	949	458
Hrvaški . . .	3.692	467	3.225	937

Iz te razvidnice je videti, da je imela slovenska „Državna posredovalnica za delo“ okroglo trikrat toliko prometa in

uspehov, kakor vse tri ostale skupno. Vzrok neuspehov teh posredovalnic leži v glavnem v pomanjkljivi organizaciji uradov in v strokovni neizvežbanosti uradništva, kar nam dokazuje nezdravo razmerje med številom delodajalcev in delojemalcev. Lahko bi pa imeli ti uradi še neprimerno večje uspehe, ko bi se ustvarila med njimi krepka vez, ki jo predvideva sedaj novi zakonski načrt ministrstva za socialno politiko o enotni organizaciji vseh posredovalnih uradov v naši državi; kajti jasno je, da morejo prospovati taki uradi le tedaj, če je izvedena med njimi najtesnejša kooperacija.

V ostalem nam kaže pregled našega delavnega trga, da vlada pri nas velika brezposelnost v kovinarski, živilski in trgovski stroki ter med nekvalificiranimi delavci in med pisarniškimimi močmi. Veliko pomanjkanje delavcev je pa opazati med višje kvalificiranimi poklici vseh strok ter zlasti v stavbni in lesni stroki; zato bi bilo neobhodno potrebno, da se privabijo te delavne moči iz inozemstva, ker bo mogoče omiliti tudi brezposelnost med nekvalificiranimi delavci le na ta način. Glede tega so naše oblasti že doslej mnogo zamudile in tudi — za- grešile.

F. E.

GOSPODARSTVO.

Ekonomija premoga. Temelj, na katerem sloni moderna tehnika, je energetika, ki je nastopila svojo zmagovito pot koncem minulega stoletja pred vsem po zaslugi slavnega kemika in filozofa W. Ostwalda. Energetika uči, da so toplota, svetloba, magnetizem, elektrika, gibanje, misli, volja itd. le različne oblike energije, da so vsi pojavi le pretakanje ene energije v drugo in da ima svoj izvor v izžarevanju solnca. Tako imamo mehanično, toplotno, svetlobno, magnetično, električno, kemično, površinsko, volumsko, življensko, duševno in vrsto drugih še neznanih oblik energije. Kot merilo onih oblik energije, ki so po današnjem stanju vede dostopne merjenju, služi mehanično delo.

Energetika sloni na aksiomih, da je algebraična svota vseh energij stalno konstantna in da se da doseči z mehaničnem delom direktno ali indirektno poljubna transformacija ene energije v drugo. Na podlagi tega je prišel energetiški nauk do sledečih zaključkov: Energija prehaja vedno s polja višje intenzitete na polje nižje, dokler ne nastane ravnotežje. Energija stremi za tem, da se enakomerno razprši. Mehanično delo se da proizvajati iz drugih energij le na podlagi transformacije iz višje intenzitete v smeri ravnotežja. Transformačni učinek je maksimalen, ako se dovaja v proces pri najvišji in odvaja pri najnižji intenziteti, ki je v danem primeru možna.

Vir vsega življenja na zemlji je energija, katero izžareva solnce. Vse spremembe na zemlji imajo svoj izvor v temperamentnem padcu solnčne toplote. Solnce se ohlaja, svetovje se ogreva, razlika se zmanjšuje. Z zmanjševanjem toplotnih diferenc se vrše spremembe vedno bolj in bolj počasi tako, da nastane ravnotežje še le v neskončno oddaljeni bodočnosti.

Človeška kultura temelji na delu. Ker je množina proste energije, t. j. one energije, ki se da spremeniti v mehanično delo omejena, so ekonomične samo one transformacije, pri katerih je transformačni količnik po sodobnem stanju znatnosti maksimalen. Ta količnik, ki se označuje tudi kot učinski faktor in ki je vedno < 1 , tvori zlomek, v katerem naznanja imenovatelj količino privedene in števec količino odvedene transformirane energije. Ekonomične so samo one uredbe, one naprave in oni stroji, pri katerih je učinski faktor maksimalen. Popolnejši so oni sistemi, one družabne in gospodarske organizacije in one metode, ki z energijo gospodarijo tako, da so zgube minimalne. Po nazoru oznanjevalca energetičnega monizma W. Ostvalda je varčevanje z energijami najvišji kulturni ideal. Napredek kulture koraka vzporedno z rastočim učinskim faktorjem.

V interesu sedanosti in bodočnosti je izrabljati energijo solnčne toplote, ki je akumulirana v rudninstvu, rastlinstvu in živalstvu tako, da je učinski faktor kolikor mogoče velik. Dolžnost vsakega,

ki ni egoist, ki ne odobrava življenskega načela „après nous le déluge“, ne misli samo na hipni profit in na svojo prehodno eksistenco, temveč tudi na svoje soljudi in na potomce je po energetični morali gospodariti ekonomično in racionalno s kapitalom zemlje.

Moderna tehnika uporablja pri proizvodnji življenskih potreb v prvi vrsti mehanično energijo. Sredstva, ki služijo kot vir mehanične energije, so dvoje vrste in sicer stalno ciklično se obnavljajoča in takorekoč neizčrpeljiva, in taka, ki so samo v omejeni množini na razpolago. Med prve spada voda, med druge premog, nafta in zemeljski plini.

Najcenejšo in najlažje dostopno gonilno silo tvori tekoča in padajoča voda. Po približni statistiki vsebujejo vodne sile v Evropi 26 milijonov kilovatov, vodne sile vsega sveta pa morebiti kakih 110 milijonov. V Evropi so na vodnih silah najbogatejše sledeče dežele:

Norveška	5,520.000 kilovatov
Švedska	4,974.000 „
Teritorij bivše	
Avstro-Ogerske	4,755.000 „
Francija	4,112.000 „
Italija	4,048.000 „
Švica	1,104.000 „
Predvojna Nemčija	1,049.000 „
Anglija	709.000 „

Od teh vodnih sil je izrabljeno v največji meri v Nemčiji in sicer 31%, v Norvegiji, Švediji in na Francoskem 25%, v Švici 20%. Od vseh vodnih sil v Evropi bo izrabljeno le kakih 6—10%.

Od onih sredstev, ki so samo v omejeni in izčrpeljivi množini na razpolago, je najvažnejše premog. V premogu je nakopičena toplotna energija solnčnih žarkov davne minulosti. Bujni gozdovi, ki so se razprostirali pred milijoni leti na naši zemlji, so postali žrtve meteoroloških in geoloških revolucij; njih okameneli ostanki tvorijo danes mozek tehnike.

Na geološkem kongresu leta 1913 je bila predložena statistika premoga vsega sveta. Po tej statistiki imajo navedene dežele sledeče množine premoga:

Zedinjene države	
Ameriške	3,486.361 milij. ton
Kanada	1,234.269 " "
Kina	995.587 " "
bivša Nemčija	423.356 " "
(sedanja Nemčija)	240.856) " "
Anglija	180.533 " "
Sibirija	173.879 " "
Avstralija	165.572 " "
Indija	97.000 " "
Evropska Rusija	60.160 " "
bivša Avst.-Ogrska	53.876 " "
Kolumbija	27.000 " "
Indokina	20.000 " "
bivša Francija	17.583 " "
(sedanja Francija)	200.083) " "

Po tej statistiki bi znašale vse do leta 1913. znane zaloge sveta okoli 7 bilijonov ton. Od takrat je bilo odkrito že mnogo novih premogovnih plasti večinoma v Kini in Južni Ameriki. Evropske plasti obsegajo kakih 736.000 milijonov ton in bi zadostovale, ako se ne najdejo nove in ako ostane pri sedanji uporabi, katera znaša 10^{1/2} ton letno na osebo, za 184 let.

Konsum premoga pa ni stalno na isti višini, temveč se od leta do leta zvišuje. To je razvidno iz sledečih podatkov, ki kažejo konsum v milijonih ton v posameznih desetletjih druge polovice minulega stoletja:

Leta	1850	1860	1870	1880	1890	1900
Anglija	45	85	110	147	182	229
U. S. A.	6	15	26	71	158	249
Nemčija	5	14	33	59	89	149
bivša Avstro-Ogrska	1	3	8	16	24	39
Francija	4	8	13	19	25	33
Belgija	6	10	14	17	20	23

Kakor je razvidno, je rasel konsum v navedenih dobah v Zedinjenih državah in v Nemčiji tako rekoč v geometrični progresiji.

Med svetovno vojno je pridobivanje premoga znatno padlo, kar kažejo nasledni zgledi:

	Leta 1913	Leta 1919	Znižanje v %
Anglija	287 mil. t.	195 mil. t.	32
Nemčija	279 " "	210 " "	25
Francija	41 " "	28 " "	32
Belgija	23 " "	18 " "	22
Čehoslov.	34 " "	27 " "	21

Svetovna vojna, ki je povzročila, da je poleg drugih stvari primanjkovalo tudi premoga, je privedla odločilne kroge nekaterih držav do tega, da so se začeli baviti s problemom, doseči z minimalno količino premoga maksimalno količino toplotne energije. Začeli so rasti razni zavodi, posebno v Nemčiji, Angliji in USA, ki so se začeli pečati z raziskavanjem, poskusi, iznajdbami in načrti glede intenzivnejše izrabe premoga in s propagando novih ekonomskih načel in metod.

Ker se nahaja na naši zemlji le omejena množina premoga in ker se novi nič več ne tvori, bi bilo v interesu bodočnosti, oziroma naših potomcev, varčevati s to dragoceno materijo, črnimi diamanti, ki imajo večjo absolutno vrednost kot beli, omejiti ter znižati konsum in ga v neobhodno nujnih slučajih izrabljati v najpopolnejših transformatorjih na najbolj ekonomičen način.

Svetovni konsum znaša danes kakih 1000 milijonov ton na leto. V zadnjih 50 letih je postala potreba 10 krat večja. Ako bi se izrabile vse vodne sile sveta, bi nadomestovale lahko popolnoma ves premog, kateri se izkoplje letno iz zemlje. 1000 milijonov ton premoga da okroglo 100 milijonov kilovatov, če se uporabi v parnih strojih, kateri potrebujejo 1^{1/2} kg na 1 kilovat in uro. Efekt vseh vodnih sil sveta pa se ceni, kot je bilo že omenjeno, na 110 milijonov kilovatov.

Iz tehničnih ozirov ni mogoče nadomestiti vselej in povsod premoga z vodno silo. Dežele, kjer ni vodnih sil, oziroma premalo, bodo prisiljene posegati še nadalje po drugih virih energije, v prvi vrsti seveda po premogu in nafti. Sem gredo nadalje energija vetra, periodično dviganje in padanje morske gladine ob obrežjih in direktni solčni žarki.

S stališča energetike se mora omejiti uporaba premoga v svrhu proizvodnje gonilne sile le na one primere, kjer je uporaba kake druge energije po sočasnem stanju tehnične vede nemogoča ali pa absolutno neekonomična. V prvi vrsti se imajo upoštevati vedno in povsod vodne sile. Prenos mehanične energije vode preskrbi do gotove daljave z lahko električna energija. Z elektrifikacijo železnic in industrije se prihrani ogromne množine premoga in mnogo napornega in nevarnega dela v rudnikih. Vodnih sil ni treba z naporom pridobivati. Narava jih producira sama avtomatično v svojem cikličnem procesu. Že v tem primeru, če bi se pokuril premog namesto v parnih lokomotivah v kaloričnih elektrarnah, ki bi gnale motorje električnih lokomotiv, bi bila potreba premoga na kilovaturu na železnicah 2—3 krat manjša.

Mnogo premoga porabi produkcija železa. Tudi tu mora moderna tehnika nadomestiti do gotove meje premog z elektriko. Tako deluje v Angliji že 20 električnih redukčnih peči za pridobivanje surovega železa. Te se izplačajo baje le tedaj, ako odgovarja cena kilovata na leto ceni 3 tonam koksa.

Da se ne razblini toplotna energija neizrabljena, je s stališča absolutne ekonomije nujno, da izrabimo v kar največji meri vse vroče produkte kurjave, ki odhajajo iz termičnih generatorjev, in pline, odhajajoče iz plavžev in koksaren. Prve uporabimo lahko za kakršnokoli ogrevanje, druge kot gonilno sredstvo v plinovih motorjih.

Najbolj slabo se izrablja premog in kurivo sploh v pečeh, ki služijo za ogrevanje prostorov. Za kurjavo se porabi kakih 15—20% vsega premoga. Pri tem se izrabi le 5—10% toplote energije, ki je nakopičena v premogu. 90—95% odide neizrabljenih skozi dimnik v zrak. Za ogrevanje prostorov je najbolj ekonomična centralna kurjava. Izmed največjih takih naprav je ona v ameriškem mestu Detroit (USA), katera preskrbuje z gorkoto 2,5 m³ z 32 km dolgim omrežjem in s 1700 ogrevalnimi telesi, katerih površina znaša 260.000 m².

Ravno tako neracionalno se izrablja premog v sedanjem gospodinjstvu, kjer

ima vsaka rodbina svojo kuhinjo in svoje ognjišče. Kakor je vsaka produkcija bolj ekonomična, če je centralizirana, koncentrirana in normalizirana, tako so tudi velike centralne kuhinje, kjer se kuha enotno za več tisoč ljudi skupaj in na enkrat, bolj ekonomične kot pa mala rodbinska ognjišča, ne samo glede na kurivo, temveč tudi glede na delo, čas in material. Centralne kuhinje morejo biti seveda le v koncentriranih naselbinah, v velikih tovarnah in zavodih. Ker takih centralnih kuhinj radi vladajočega družabnega sistema še ni mogoče uvesti splošno, temveč le v nekaterih primerih, je treba rešiti ta problem na drug način. To se da doseči s plinovimi pečmi, katere preskrbuje bližnja plinarna s plinom. V Londonu je bilo n. pr. tik pred vojno l. 1914 že 1,574.000 plinovnih peči v uporabi.

V kolikor ni izvedljiva niti električna, niti kalorična centralna kurjava, so s stališča absolutne ekonomije umestne le one peči in oni štedilniki, ki izkazujejo po sedanjem stanju termotehnike največji učinek. Najbolj ekonomične so danes t. zv. ameriške in Heimove železne peči na koks in antracit. V zadnjem času je sestavil profesor Brabée, berlinski strokovnjak na polju kurjave, posebno normalizirano lončeno peč z največjim dosedaj znanim učinkom. V Ameriki pa se razširja poseben tip peči, katera se kuri s premogovnim prahom. Učinek peči je namreč maksimalen le pri izračunani množini dovajanega zraku. Ker se premog pred uporabo stolče in zmelje v enakomerno in sipko kurivo, se da dostop kuriva in zraku točno regulirati na predpisane količine. Peč deluje avtomatično. Za kurjavo je bolj racionalen koks kot pa premog in sicer zato, ker se s produkcijo koksa izveče iz premoga mnogo dragocenih postranskih produktov in ker je kurjava s koksom brez dima in saj. Moderno načelo je: kuri s koksom in kuhaj s plinom!

Pri parnih kotlih se izrablja 50 do 70% toplote nastale pri gorenju premoga. Če se pa toplota odhajajočih plinov in dima uporablja v posebnih pripravah za predgrevanje vode, se da izrabiti do 80%. Danes je v obratih še mnogo

kotlov, ki izrabljajo komaj 50%, ker so neracionalno zgrajeni.

Ako se uporablja para k ogrevanju, sušenju, kuhanju, parjenju itd., se izrabi pri dobri konstrukciji naprave skoraj ves efekt parnega kotla. Če se pa uporabi para le kot gonilno sredstvo v parnem stroju, se izrabi le do 15%. Čez 85% odide neizrabljenih skozi dimnik v zrak in v kondenzator. Glede na nizki efekt parnih strojev zahteva ekonomija, da se izrabi para, ki odhaja iz parnega stroja h kakršnemukoli ogrevanju. Celokupni efekt te kombinacije je odvisen od količine one pare, ki se uporabi v omenjene svrhe. To je izvedljivo v vseh tovarnah, kjer se rabi para ne samo kot gonilno sredstvo, temveč tudi v druge namene, kot n. pr. v sladkornih tovarnah, pivovarnah, papirnicah, predilnicah in drugih. Večina industrijskih panog potrebuje le gonilne sile in neznatne množine pare, kot so n. pr. kalorične elektrarne, tkalnice, mlinci, cementarne itd. Drugi zavodi potrebujejo zopet mnogo pare in malo mehanične energije, kot so kopališča, pralnice, centralne kurilnice itd. S stališča ekonomije je umestno kombinirati eno vrsto zavodov z drugo, n. pr. elektrarno s kopališčem, predilnico s tkalnico, elektrarno s centralno parno kurjavo.

Take kombinacije obstajajo že v Nemčiji. Zgledi: Več manjših elektraren v Stuttgartu je zvezano z ljudskim kopališčem. V Schwabingu pri Münchenu se ogreva bolnišnica s paro kalorične elektrarne, ki je bila nalašč v bližini postavljena. V Dresdenu se ogreva ves mestni okraj s paro tamošnje kalorične elektrarne. (Podobne kombinacije bi se dale izvesti n. pr. tudi v Ljubljani. Silno neracionalno in neekonomično je, da obstajajo elektrarna, kopališče in plinarna vsaka zase. Kalorična elektrarna je že sama na sebi, glede na veliko število naših vodnih sil, velikanska potrata. Če pa že mora biti, se ima para pošteno izrabiti na en ali drug način.) Z omenjenimi kombinacijami je izraba toplotne energije znatno intenzivnejša, prihrani se mnogo premoga in stroški so manjši.

Ker izkazujejo eksplozivni motorji (na plin, nafto, plinovo olje, bencin, benzol,

petrolej, špirit, naftalin itd.) znatno višji efekt glede na gonilno snov kot pa parni stroji, se upoštevajo kot gonilni stroji z ekonomskega stališča v prvi vrsti. Dočim znaša izraba pri parnih strojih in parnih turbinah 10—15%, znaša pri plinovitih motorjih 20—25% in pri Dieslovih motorjih, ki uporabljajo nafto, celo 35%. Ker se dajo uporabljati pri teh strojih le plinasta in tekoča sredstva, je treba premog spreminjati v plin, kar se vrši v t. zv. plinovitih generatorjih.

Ako se izrabijo tudi vroči eksplozivni produkti plinovega motorja, se učinek znatno poveša. V Angliji je bil iznajden motor, kjer potiskajo eno stran bata eksplozivni plini, drugo stran pa para, nastala v hladilniku pod vplivom visoke temperature eksplodiranih plinov, v Belgiji pa motor, pri katerem para iz hladilnika žene parno turbino.

Plinovi stroji imajo poleg tega, da porabijo na kilovat in uro manj premoga kot parni stroji, še mnogo drugih prednosti. Naprava zavzame znatno manj prostora, dimnik je odveč, dim in saje odpadejo, nevarnost eksplozije je manjša, manipulacija je bolj preprosta, čistejša in prijetnejša, v obratnih odmorih porabi malo kuriva, da se hitreje spraviti v tek.

Neugodna lastnost dosedanjih eksplozivnih motorjev je ta, da delujejo ekonomično le pri določenem obteženju, da se ne dajo prilagoditi menjajočim se naporom tako kot parni stroji, da jih je treba večkrat temeljito čistiti, kar je jako zamudno delo, in da se tek navadno ne da obračati, ker še niso iznajdene pri vseh primerne naprave.

Za naprave, ki rabijo zelo menjajoče se napore, današnji eksplozivni motorji še niso prikladni. Umestni so le tam, kjer se rabi nepretrgana enakomerna gonilna sila. Skoraj gotovo pa se bo posrečilo tehniki konstruirati v bodočnosti take eksplozivne motorje in kombinacije, ki bodo odgovarjali stavljenim zahtevam. S stališča čim večje ekonomije je torej, da se uporabljajo tam, kjer se potrebuje samo gonilna sila, ki ne more biti drugačna kot kalorična, v prvi vrsti plinovi motorji in le, ako značaj

plinovih motorjev ne odgovarja zahtevam obrata, parni stroji.

Uvaževanja vredna je tudi kombinacija kalorične elektrarne s plinarno. V vseh modernih mestih je razsvetljava dvojna: električna in plinova. Ako ni vodne sile, ki bi gnala generatorje, na razpolago ali pa da v danem položaju ni ekonomična, bi bilo umestno združiti kalorično elektrarno s plinarno. Ne da se pokuri premog določeni za elektrarno pod parnimi kotli, bi bilo radi večjega efekta plinovih motorjev ugodnejše spreminjati ves premog v plin, od katerega bi en del gnal plinove motorje v elektrarni in drugi del pa se porabil za razsvetljavo in kurjavo.

Eksplozivni motorji, ki so se začeli razširjati še le koncem minulega stoletja, imajo veliko bodočnost. V Angliji so začeli rabiti plinove motorje že celo pri avtomobilih, katerih je že 4500 v prometu. Ves razvoj kaže na to, da bodo plinovi motorji omejili uporabo parnih strojev kmalu na minimum. Z uporabo teh strojev se prihrani znatna množina premoga.

S stališča kar največjega varčevanja s premogom je potrebno izkoristiti vse postranske produkte, ki nastajajo pri transformaciji premoga v plin ali pa koks. To so: katran, benzol, razna olja, maščobe, naftalin itd. Ti produkti lahko nadomeščajo one, ki se pridobivajo iz nafte, katera vre v nekaterih krajih v tako zvanih petrolejskih vrelih iz zemlje. To je posebno važno za one države, ki morajo nafto, oziroma njene produkte kot je bencin, petrolej in dr. uvažati. Nekateri strovnjaki, posebno v Nemčiji, propagirajo idejo, da se ima ves premog spreminiti v plin in postranske produkte, trdeč, da je direktna uporaba premoga velikanska potrata. Na vsakih 100 kg premoga pride 7—8 kg t. zv. nizkotplotnega katrana, ki se izločuje pod 550°C . Ta se razkroji v daljših destilacijskih procesih v prej omenjene produkte, od katerih je pač najbolj važen bencol kot nadomestek bencina za pogon avtomobilnih motorjev.

V Nemčiji je izračunal inženir Wittfeld, da proizvaja 1000 kg rujavega premoga sežganega pod parnim kotlom 385

kilovatov na uro. Ako se pa ta premog spremeni v plin, ki žene plinovi motor, da 408 kilovatov na uro. Poleg tega ostane še 25 kg postranskih produktov, iz katerih se izvleče 10 kg plinovega olja, ki proizvaja v Dieselovem motorju še 36 kilovatov na uro, da je celokupni efekt 444 kilovatov. V drugem primeru je efekt za 15% višji kot pa v prvem. V svrhu maksimalne izrabe premoga bi se morala torej neposredna uporaba premoga omejiti na minimum.

V svrhu najbolj ekonomične izrabe premoga in kuriva sploh je potreben poseben zavod, ki bi študiral teoretično in praktično to vprašanje, klasificiral kuriva po uporabnosti, določeval kaloričen efekt posameznih vrst kuriva, predlagal najbolj ekonomične naprave in stroje ter organiziral konsum premoga s stališča maksimalnega učinka.

Podobne zavode imajo že v Angliji in Nemčiji. Tako se nahaja v Londonu velik institut za preizkušanje premoga, ki je podoben veliki tovarni in ki more konsumirati dnevno 20 do 30 ton premoga. V zavodu so najrazličnejše naprave, v katerih se transformira premog v vse mogoče oblike, koks, plin, tekočine, registrira teža produktov ter meri k transformaciji potrebno število kalorij in dobljena količina toplote. Poleg tega ima zavod poseben laboratorij, kjer se preizkuša premog iz vse države po najnovejših analitičnih metodah.

Nemčija ima podoben zavod v Mühlheim-Ruhr, ki je bil ustanovljen tik pred vojno. Ta zavod se peča z raziskovanjem premoga, šote in drv. Kot glavno nalogo si je stavil prevajanje kalorične energije premoga v električno, izrabo dušika, ki se nahaja v premogu, transformacijo trdnega kuriva v tekočega ter študirati plin in katran. Institut je dosegel že praktične učinke s tem, da se je začela v Nemčiji intenzivnejša produkcija katrana in drugih tekočih derivatov iz premoga, ki imajo nadomestiti dosedaj uvažane in po vojni zelo redke in drage derivate iz nafte.

Znižanje zelo opasno naraščajočega konsuma in intenzivnejša izraba premoga, se da doseči le na podlagi sledečih načel:

1. Kot gonilno sredstvo se uporablja v prvi vrsti voda in elektrika.
2. Ako ni vodne sile na razpolago, se uporablja v prvi vrsti oni tip kaloričnih gonilnih strojev in kombinacij, ki rabijo v danem primeru najmanj premoga.
3. Toplotna energija se izrabi v najracionalnejših generatorjih na najbolj ekonomičen način.
4. Neposredna uporaba premoga se omeji na minimum.
5. Postranski produkti nastali pri transformaciji premoga v koks ali plin se izrabijo v največji meri.

Ta načela se v individualističnem družabnem sistemu, v katerem imajo zasebniki pravico razpolagati z bogastvom zemlje po svoji volji, ne morejo dosledno uveljaviti, ker v tem sistemu ni odločilno blagostanje celokupne človeške družbe in blagostanje potomcev, temveč le trenutni osebni profit ali pa profit posameznih skupin. Radi gospodarske svobode vlada v produkciji in konsumu anarhija in kjer je anarhija, tam je malo smisla za absolutno in splošno racionalnost in ekonomijo. Izraba produktov zemlje je tudi radi neenotnosti in razcepljenosti produkcije zelo površna in potratna. Pri teh razmerah je ekonomsko obratovanje možno le v okvirju posameznih obratov. Maksimalen transformacijski količnik, oziroma učinski faktor glede izrabe naravnih sil in zakladov zemlje predvsem pa premoga, se da doseči uspešno le na podlagi znanstveno utemeljenega, enotno in centralistično organiziranega kolektivnega gospodarstva.

H. Pajer.

LITERATURA.

Ernst Friederichs: Russische Literaturgeschichte. Verlag Fr. Andr. Perthes A. G., Gotha, 1921. Seiten 152. Preis 12 Mark. — Med mnogimi, nemški pisanimi zgodovinami ruske literature je izbira precej težka. Najboljša bo menda še vedno Brücknerjeva (*Geschichte der russ. Literatur*, Leipzig, 1909), a ne upošteva več najnovejšega razvoja in tudi najstarejša doba, pred Deržavinom, je obdelana tam nekoliko preskromno. In

ravno ti dve dobi sta v zgoraj navedeni Friedrichsovi zgodovini obdelani pregledno in še dokaj izčrpno, dočim je 19. stoletje precej pomanjkljivo, ker pisatelj ne podčrta in ne karakterizira dovolj krepko onih mogočnih mejnikov, ki so dajali smer in vsebino celim generacijam. Bjelinski je n. pr. komaj omenjen. Največjo vrednost daje knjigi to, da nam podaja natančno sliko vpliva, ki ga je imela na razvoj ruske literature francoska, angleška, zlasti pa nemška književnost. Vsekakor bo služila knjiga zlasti začetnikom pri študiju ruske literature dobro, zato jo lahko vsakomur toplo priporočamo. —ec.

Alfons Paquet: Im kommunistischen Rußland. Briefe aus Moskau. Verlegt bei Eugen Diederichs in Jena, 1919. 203 Seiten. Preis 12 Mark. — O boljševikih in boljševizmu se je pisalo po našem plitkem dnevnem časopisju že toliko, da mora človeku že presedati, a vkljub temu prav za prav še vedno nimamo točne in jasne slike o njihovih nazorih in zahtevah na eni strani ter o njihovem praktičnem gospodarstvu na drugi strani. Nekateri jih brez vsakega premisleka in brezpogojno odklanjajo, drugi predstavljajo Rusijo zopet kot višek vsega dobrega in lepega. Ker bo imelo vse boljševiško gibanje kakor francoska revolucija brezdvomno nedogledne posledice ne le za Rusijo, ampak za ves svet, bo gotovo vsak z velikim užitkom prebral zanimiva poročila tega znanega nemškega publicista, ki je opazoval pet mesecev na lastne oči boljševiško gospodarstvo v Moskvi. Knjiga obsega 25 feljtonov, med katerimi so najzanimivejši oni o nemških kolonistih ob Volgi, o usodi ruske cerkve, o trgovski politiki, o imperializmu, terorju, kmetskem vprašanju, o usodi ruskega časopisja in o rdeči armadi. Nudijo nam v teh časih, ko tako pogrešamo zanesljivih poročil o tem silnem socialnem gibanju na slovanskem vzhodu, precej jasno, zanimivo in vsestransko sliko ruske revolucije in boljševiškega gospodarstva. —ec.

Nove knjige. V zadnjih mesecih so izšle naslednje nove knjige:

Heller Frank: Prigode gospoda Collina. Šaljiv detektivski roman iz velikega sveta. Iz švedščine preložil F. J.—o. Knjižnica „Jutra“, 1. zv. Ljubljana, 1921. Založilo „Jutro“. 205 str. Cena 15 K.

Pivko, dr. Ljudevit: Dramatsko pesništvo. Založila „Slov. Šol. Matica“. Maribor, 1921. 22 str. Cena 6 K, za dijake 4.50 K.

Pivko, dr. Ljudevit, in Adolf Schaub: Telovadba. Razlaga te telovadne teorije in navodilo k vodstvu telesnih vaj po Tyršovem sestavu. V Mariboru, 1920. Izdala in založila Slov. Šol. Matica. 96 str. Cena 20 K.

REVIJE.

Popotnik.¹ Pedagoški in znanstven list. Predzadnji dve številki te edine naše pedagoške revije sta prinesli poleg drugega razpravi: Fleré P.: Osnova šolske reforme — ter — Grm Fr.: Vzroki pomanjkljivemu govoru ter določitev inteligence in sluha. Zadnja številka (uredil univ. prof. dr. K. Ozvald) je pa vsa posvečena spominu prerano umrlega šolnika in pisatelja V. Bežka ter prinaša naslednje razprave: A. Mikuž: Nekaj spominov na prijatelja Bežka; — Govekar Fr.: Bežek urednik-pedagog; — Gangl E.: Sonata o borbi; — dr. J. Bezjak: Bežek v pravdi za „formalne stopnje“; — dr. S. Dolar: Bežek didaktik; — K. Ozvald: Nekoliko merila za pravično ocenjevanje Bežkovega vzgojeslovja; — p: Viktor Bežek pa učiteljski zbor; — Bevk Fr.: Moj ravnatelj; — Zupančič F.: Bežek v družbi prijateljev in znancev — ter — dr. Fr. Göstl: Bežkova bolezen in smrt. —ec.

Der Kampf. Sozialdemokratische Zeitschrift. XIII. Band. Wien, 1920. Verlag von Georg Emmerling. — „Kampf“ je najbolj znana in tudi najboljša revija avstrijske socialne demokracije, ki spremlja in sproti obravnava vsa najbolj pereča kulturna, politična in gospodarska vprašanja. Sodelujejo pri njej najboljše in najresnejše moči te vzorno organizirane stranke, kakor Friedrich in Max

¹ Glej „Naši Zapiski“, XII., str. 122.

Adler, Austerlitz, O. Bauer, W. Ellenbogen, K. Kautsky, K. Renner i. t. d. Iz lanskega letnika bi bilo omeniti zlasti naslednje razprave: Adler Friedrich: Möglichkeiten der Internationale; — Aber M.: Der Kampf der geistigen Arbeiter; das Kulturproblem der geistigen Arbeit; — Austerlitz Friedr.: Schuld und Mitschuld am Weltkrieg; — O. Bauer: Die alte und die neue Linke; — Beer R.: Das Erbrecht der Gemeinschaft; — Braunthal Jul.: Die Einkreisung des mitteleuropäischen Sozialismus; — Brod J.: Die Arbeitslosenversicherung; — Deutsch H.: Sozialismus und geistige Arbeit; — Deutsch J.: Die Männer der Katastrophe; — Fuchs W.: Die Sozialisierung der Kohle; — Grünberg K.: Finanzkrisen in der Vergangenheit; — Grünwald J.: Die Sozialgesetzgebung im alten Österreich; — Kautsky Karl: Demokratie und Demokratie; Ein Buch über die deutsche Revolution; Wer ist ein Arbeiter; — Kautsky Karl jun.: Urchristentum und Bolschewismus; — Rager F.: Zum Gesetz über die Arbeiterkammern; — Schäfer A.: Zur Landarbeiterfrage; — Schlesinger Th.: Familienrecht und Diktatur; — Straus E.: Wirtschaftskrise — ter končno — Trebitsch O.: Der proletarische Rechtschutz. Pregled je razdeljen v „Rundschau“, ki poroča o različnih gospodarskih pojavih ter o važnih dogodkih iz socialističnega gibanja, in v „Bücherschau“, ki prinaša ocene važnejših gospodarskih in socialnih del. —ec.

KULTURA.

Literarna drobtinica. Ko je praznoval dr. Janez Bleiweis 1878. leta svojo sedemdesetletnico, je predaval o tem v konjiškem katoliškem političnem društvu župnik Jos. Virk, slovenski pesnik, in omenjal, da je prišel Bleiweis z Dunaja v Ljubljano 1841. leta. To predavanje, ki vsebuje marsikako zanimivost o slovenskih šolskih in sploh narodnih razmerah v predmarčni dobi, je izšlo v „Slovincu“, 1882, 2-5. (Prim. Tomiškov članek v „Bleiweisovem Zborniku“!) Dr. L.

Slovenstvo in jugoslovanstvo ali preteklost in bodočnost.

O tem je pisal v „Vedi“, 1914. leta, dr. Bogumil Vošnjak v članku „Študije k problemu jugoslovanske narodne misli“. Dokazoval je enotno narodno skupino Srbov, Hrvatov in Slovencev, a pri tem je poudarjal potrebo po kulturni samoniklosti nasproti uniformirajoči centralizaciji. Zgodovina ima za južne Slovane ta pomen, da uči, kakšno ne sme biti njih medsebojno razmerje, a na drugi strani leže v zgodovinskih činih npravne vrednosti in zato ni treba, da bi bila sedanost v neizprosni boju s kulturnimi tradicijami preteklosti. Dosedanjih zgodovinskih razlik v mnogem oziru ni mogoče odpraviti hipoma. Južnoslovanski kulturni tip predstavlja nasproti drugim narodom edinstvo, a v njegovem okrilju uživajo Slovenci, Hrvati in Srbi svoje avtonomno duševno življenje, v katerem se razvijajo po tem, kar jim narekuje ožja skupina, ki ji pripadajo. Enoličnost, ki bi jo vsilil ta ali oni član po svoji kulturni ali politični premoči, bi bila ubijajoča. Enakopravnost vseh je poroštvo uspeha . . .

Ob teh Vošnjakovih mislih se vprašujemo z Ilešičem (glej „Slovenski Narod“, 1921, 83): Kakšen vrag ga je takrat dirigiral, da je šel med „separatiste“?

Omladina

priporoča naslednje nove publikacije:

Debeljak Anton: broš. vez.
Moderna francoska lirika . . . 24 K 30 K

Mark Twain:
Mali klatež Tom Sawyer . . . 26 K 32 K

Dr. J. Prijatelj:
Aškerčeva Čitanka 14 K 20 K

Petronij-Glonar:
Pojedina pri Tvimalhijonu . . . 9 K 12 K

Župančič Oton:
Mlada Pota 12 K 18 K

Župančič Oton:
Sto Ugank — 3 K

Levstik Vlad.:
Zapiski Tine Gramontove . . . 7 K 13 K

Albrecht Fran:
Mysteria Dolorosa 5 K 11 K

Flaubert-Župančič:
Tri povesti 7 K 13 K

Chesterton-Župančič:
Četrtek. Fantast. roman 7 K 13 K

Dr. J. A. Glonar:
Naš jezik 3 K 6 K

Brezigar M.:
Osnutek slovenskega narodnega gospodarstva — 6 K

Spominu Ivana Cankarja — 2 K

Dr. Nachtigall:
Južnosl. ital. sporno vprašanje — 1 K

Navedene cene veljajo samo pri direktni naročitvi pri „Omladini“, Ljubljana, predal 87.

Slovenska Socialna Matica

priporoča naslednje publikacije:

1. Dr. Bauer-Uratnik: POT K SOCIALIZMU, cena 2 K.

2. Štebi Alojzija: DEMORATIZEM IN ŽENSTVO, cena 1 K.

3. Bezruč-Albrecht: ŠLEZKE PESMI, cena vezani knjigi 10 K.

4. * * *: POGLED V NOVI SVET, cena 1 K.

5. DEMOKRACIJA, I. letnik (nepopolni), cena 10 K.

6. DEMOKRACIJA, II. letnik (ves letnik), cena 15 K.

7. NAŠI ZAPISKI, XII. letnik (1920), cena 50 K.

8. NAŠI ZAPISKI, XII. letnik, posamezna št. 5 K.

Omenjene publikacije je dobiti po knjigarnah ali se pa naročaja neposredno pri „Slovenski Socialni Matici“ v Ljubljani, poštni predal št. 91.

Izšle so: Knjižna novost!

Oskar Wilde:

Pravljice

Poslovenil M. J.

Cena elegantno vezani knjigi 50 K.

Ker je naklada izredno majhna, opozarjamo vse ljubitelje lepe knjige, da jo naroče takoj po povzetju, oziroma naj pošljejo denar naprej. Naroča se le pri „Slovenski Socialni Matici“, Ljubljana, poštni predal 91.

